

میراث پیرپیدگان

(جامعه‌شناسی گویش مادری مردم نهبندان)

دکتر نوروزهاشم زهی

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق

تهران

۱۳۹۰

سرشناسه: هاشم‌زهی، نوروز، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور: میراث پیریدگان (جامعه‌شناسی گویش مادری مردم نه‌بندان)
نوروز‌هاشم‌زهی؛ [برای] موسسه تحقیقات اجتماعی کندوکاو.
مشخصات نشر: تهران: نشر علوم اجتماعی، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص.: مصور، جدول.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۶۵۹-۰-۹
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: نه‌بندان
موضوع: نه‌بندان
شناسه افزوده: موسسه تحقیقات اجتماعی کندوکاو
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰/۲۶۱-۶۱/ن ۳۰۲۴ PIR
رده‌بندی دیویی: ۹۷۸/۸
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۶۴۴۴۶

میراث پیریدگان: جامعه‌شناسی گویش مادری مردم نه‌بندان

نویسنده: دکتر نوروز‌هاشم‌زهی

ویراستار: دکتر کبری رهبر

طرح جلد: مینا حیدری

ناشر: انتشارات علوم اجتماعی

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشر محفوظ است
(نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

نشانی: میدان انقلاب-ابتدای جمال‌زاده جنوبی-کوچه دانشور-پلاک-۱۱ واحد-۵ تلفن ۲۲۰۸۴۹۴۲
خراسان جنوبی، نه‌بندان، میدان شهید، فروشگاه کتاب‌شهر ایران.
تلفن: ۰۵۶۲ - ۶۲۳۱۱۱۴

نشانی الکترونیکی: Mr_kandvakave@yahoo.com

سایت: www.kandokav.net/fa

دانشجوی شهید جاوید الاثر عید محمد هاشم زهی

* این کتاب به پدرم به پاس یک قرن تکاپوی صادقانه‌اش در منطقه نه‌بندان تقدیم می‌شود. امید که عمر پرثمرش به سده دوم پا گذارد.

* همچنین به مادرم تقدیم می‌شود که در آن روزگار با اراده‌ای پولادین کودکانش را محکم بر پشت خود می‌بست و در کار کشاورزی و دامداری به پدر کمک می‌کرد.

* تقدیم به همه شهداء نه‌بندان به ویژه برادرم دانشجوی شهید عید محمد هاشم زهی که امنیت و آرامش برایمان به ارمغان آورده‌اند.

فهرست مطالب

۹	 مقدمه
۱۵	 جاذبه‌های تاریخی و قدمت نهندان
۱۹	 تحولات جدید در فرهنگ نهندانی
۲۵	 جغرافیای طبیعی و سیاسی نهندان
۲۹	 ویژگی‌های جمعیت شهرستان نهندان
۳۵	 کهنه‌واژگان گویش نهندانی
۱۳۹	 فهرست منابع
	پیوست‌ها
۱۴۳	 فهرست نام‌های خانوادگی و طوایف پرجمعیت در منطقه نهندان کنونی
۱۴۵	 اسامی نقاط جمعیتی شهرستان نهندان
۱۴۸	 اسامی نقاط جمعیتی شهرستان سریشه
۱۵۱	 عکسهایی از آثار طبیعی و فرهنگی

مقدمه

در بیشتر بخش های این کتاب که با عنوان میراث پیریدگان، در دسترس دوست داران بوستان فرهنگ و ادب و معارف پیشینیان نهبدانی قرار می گیرد؛ گفتارهای شیوای مردم به نوشتار تبدیل می شود. ادبیات شفاهی و فرهنگ عامه مردمان این سرزمین همانند بسیاری فرهنگ های دیگر در قرون متمادی سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته و دستخوش تحولات و دگرگونی ها شده است. زبان و گویش در گذر این انتقال تحت شرایط محیطی، طبیعی و تاریخی گاهی معانی جدید گرفته و یا در صورت و فرم آن تغییر ایجاد می شود. واژگان زبان مهم ترین نماد فرهنگ است. گویش مؤثرترین عنصر هویت و اصالت و موجودیت یک جامعه می باشد. اگر مردمانی توان ایجاد زبان و گویش مخصوص به خود داشته باشند که آن گویش متفاوت از گویش های دیگر افراد باشد آنگاه آن مردم از استقلال، اعتماد به نفس، فرهنگ و هویت عمیق تری برخوردارند و دارای اصالت می باشند. داشتن گویش خود یک هنر است. گویش هنر بیان نیت به وسیله کلمات است. هنر تجلی اندیشه ها و احساسات نیرومند است که انسان ها آنها را تجربه می کنند و به کمک علائم، خطها، رنگها، حرکات، اشارات، اصوات و کلمات بیان می دارند. آثار ادبی هر ملتی گنجینه ای از مظاهر هنری آنها است که در تحریک اندیشه و احساس انسانها قدرتی نافذ و پایدار ایجاد می کند.

نهبندیان قدیم هنرمند بودند و دارای چنان واژگان مخصوص به خود می‌باشند که نظیر اغلب این واژگان در شعاع بیش‌تر از صد کیلومترین سرزمین یافت نمی‌شود و یا بسیاری از پرکاربردترین واژگان نهبندان فقط در منابع ادبی دست اول زبان فارسی یافت می‌شود (بنگرید معانی واژه نغز، مقراض، بحل، میده، کیله، کلخ، شیخ، دول، پگه و پالهنک را در کتاب بوستان سعدی). اگر این واژگان که حاکی از عمق فرهنگ و زندگی و تاریخ مردمان بومی است و معانی حیات اجتماعی آنان را بیان می‌کند مورد ثبت و ضبط قرار نگیرد، تحولات جدید جهان، این ادبیات شفاهی و ذخیره گرانها را از عرصه زندگی محو و نابود خواهد کرد. در جهان جدید آن جماعتی پایدار می‌ماند که با گذشته خود ارتباط برقرار کند. سنت رها نمی‌شود نهبندی‌ها باید با سنت‌های خود وارد گفتگو شوند و از آن در دوران مدرن استفاده کنند. جماعت بی تاریخ بی هویت است. ظرفیت‌های پیچیده به کار رفته در معماری بناهای قدیمی نهبندان، قطر و پهنای گاه تا دو متر دیوارهای محلات قدیمی و بناهای تاریخی نهبندان، دیوارهای سر به آسمان کشیده قلعه نهبندان در نیم هزار سال پیش، احداث ۸۶ آسیاب بادی مجهز به سیستم‌های مختلف در یک نقطه از شهر نهبندان در صدها سال پیش، احداث هفت قنات عمده بزرگ در صدها سال پیش دو نهبندان، معانی، پیامها و رموز بسیاری از گذشته این سرزمین را آشکار می‌کند. این همه آثار در گذشته‌هایی که تنها وسیله رفت و آمد این مردمان به سرزمین‌های دیگر حیوانات اهلی بوده‌اند حیرت‌آور است. لهجه، گویش و دستور زبان مادری مردم نهبندان بخشی از تاریخ آنان است. در این وجیزه سعی شده است مهم‌ترین اصطلاحات و واژگان که در محاورات روزمره مردم نهبندان در صد سال اخیر به کار می‌رود توضیح داده شود. درباره حفظ ادبیات شفاهی همچون سایر عرصه‌های فرهنگی در این سرزمین تاکنون تلاش جدی و مثمر ثمری انجام نشده است اندک کارهایی که توسط برخی از علاقمندان به فرهنگ این سرزمین صورت گرفته واژگان محدودی را بسیار مجمل ارائه کرده است. نویسنده آرزو دارد زمانی فرارسد که نهبندان موسیقی و شعر محلی، فیلم و نمایشنامه و تئاتر بومی و معماری، شیوه‌های زندگی گذشته مردمان و هنر خاص خود را به همگان معرفی کند. در مورد واژگان به طور خاص اهداف زیر دنبال شده است.

۱) سعی شده است مهم‌ترین واژگان ثبت و توضیح داده شود. این واژگان خاص این سرزمین کهن پارسی زبان است و کم‌تر در سایر نقاط ایران و یا در سایر فرهنگ‌نامه‌ها و دایره‌المعارف‌ها و کتب لغت و ادبیات فارسی یافت می‌شود. اگرچه اشتراک برخی واژگان با جوامع هم‌جوار از جمله سیستان و بیرجند و سربیشه به لحاظ داشتن پیشینه مشترک محتمل است.

۲) فرم نوشتن و تلفظ واژگان به لاتین نیز برای درک بهتر آمده است. فرم تلفظ در منطقه نهبندان از محله‌ای به محله دیگر و از روستایی به روستای دیگر متفاوت است. ۳) چون هر لغت در جمله معنا و مفهوم پیدا می‌کند بسیاری از واژگان در درون جمله و با ارائه یک ضرب‌المثل بومی توضیح داده شدند. سایر لغات در چاپهای آینده در درون جملات قرار خواهند گرفت.

۴) همان‌گونه که واژگان فانی و پر مغز و شاعرانه و معنوی و روحانی و عارفانه و ادیبانه و آسمانی در فرهنگ انسانها وجود دارد، پاره‌ای از واژگان نیز از زندگی جسمانی و غریزی و زمینی و رفتارها و نیازهای جنسی آدمیان برخاسته‌اند که گرچه به ظاهر خارج از ادب است اما این واژگان نیز در مجموعه فرهنگ جامعه قرار دارند. در اشعار و داستان‌های شاعران بزرگ ایرانی نیز از این گونه واژگان بسیار مشاهده می‌شود. حذف چنین واژگانی از چنین تحقیقاتی یکجانبه‌نگری و کوتاه بینی خواهد بود، این واژگان در این نسخه کم‌تر وجود دارد اما با تأمل بیشتر در چاپ‌های بعدی خواهد آمد و به دوست داران ادب تقدیم می‌شود.

۵) در جمع‌آوری واژگان با استفاده از روش اسنادی و تکنیک فیش برداری حدود پانصد واژه که قبلاً در آثار نویسندگان دیگر به ویژه نویسنده پر تلاش و جوان نهبندانی، «حسین شبانی» آمده بود استخراج گردید و برای حفظ امانت و رعایت حقوق معنوی و حرمت زحمات آنان مشخصات منابع در پایان اثر ذکر شده‌اند اما برای آن واژگان نیز معانی و توضیحات مورد نظر این نویسنده آورده شده و در مواردی فرم تلفظ آن دگرگون شده است. انتخاب بیشتر این واژگان و معانی آنها به سبب تجاری است که از زندگی در نهبندان آموخته‌ام، روش شناسان به این شیوه پژوهش مشاهده مشارکتی یا مشاهده فعال می‌گویند. نقش خانواده و پدر و مادر که مسئولیت تربیت

و تعلیم نگارنده را بر عهده داشته‌اند در این اثر نمایان است. جمع‌آوری بخشی از واژگان نیز با روش پیمایشی (مصاحبه نامنظم) به کمک یک گروه در مدت چهار سال انجام شده و سپس برخی از بزرگان از جمله چهره ماندگار نه‌بندان برادرم دکتر مرادهاشم زهی (فوق تخصص جراحی قلب) که در هر شرایطی گویش نه‌بندانی خود را پنهان نمی‌کند، این واژگان را مطالعه و مورد اصلاح قرار داده و پیشنهاداتی برای رفع کاستی‌ها ارائه کرده‌اند. هر مفهوم یک قرارداد اجتماعی است که توافق صاحب‌نظران در آن حجت می‌باشد. این گروه در این حد تلاش کرد امید دارم افراد و گروه‌های دیگر در همین عرصه و عرصه‌های دیگر برای این سرزمین تلاش کنند و در آینده هر شهر و هر روستای نه‌بندان و سایر شهرها از جمله «سریشه، شوسف و موده» حداقل یک کتاب جامع داشته باشند. زحمات همکاران صمیمی مرکز پژوهش‌های اجتماعی کندوکاو و انتشارات علوم اجتماعی که وسایل چاپ و نشر این کتاب را به نحوی مطلوب فراهم آورده‌اند، موجب خرسندی و اطمینان خاطر می‌باشد که زحمات آنان به ویژه «دکتر محمدرضا سعیدی» را پاس می‌دارم. اگر همراهی، هم‌گامی، هم‌دلی، صبر، تحمل و تلاش اعضای خانواده یک نویسنده با او نباشد هرگز قادر به خلق چنین آثاری نمی‌باشد بنابراین؛ از این بابت از تک‌تک اعضای خانواده‌ام بویژه همسر و همیار نویسنده «بانو بهدادمنش» تشکر و قدردانی می‌کنم. وی تمامی دست‌نوشته‌های نویسنده را در چندین نوبت تایپ، اصلاح و بازنگری کرده است. همچنین از همکار ارجمند سرکار خانم «دکتر رهبر» که زحمت مطالعه و ویرایش ادبی اثر را بر عهده داشته‌اند سپاس‌گزاری می‌کنم.

نگارنده با اذعان به خطاها و نارسایی‌هایی که به واسطه ضعف و نقصان مایه وری خود برای کتاب حاضر قائل است، آن را به این آرزو به پیشگاه ادب پژوهان مایه‌ور تقدیم می‌دارد، تا شاید در سایه رهنمودها و تذکرات به موقع خوانندگان سخن سنج منصف، لغزش‌ها و کاستی‌هایش را در آینده بیابد و با یاری خداوند متعال در چاپ‌های بعدی به اصلاح و بسط مطالب آن بپردازد. نویسنده خود را برای همیشه مدیون سرزمینش نه‌بندان و مردمان با محبت آن می‌داند و از هر امکانی برای خدمت به آنان دریغ نخواهد کرد. لغت‌سازی برای فرهنگ نه‌بندان هرگز پایان

ندارد و متعلق به یک فرد و گروه و زمان خاص نیست این فعالیت فرهنگی نباید همانند دکان فخر و فضل فروشی و کاسب کاری درآید. همچنین لغت نامه نباید سرسری و تفتنی تألیف شود این کار باید از صد سال پیش برای نهنگدان آغاز می شد اما تا به امروز غفلت شده است.

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق

ثبت است بر جریده عالم دوام ما

نوروزهاشم زهی

شهریور ۱۳۹۰

پست الکترونیکی : No_hashemzahi@yahoo.com

www.ketab.ir